

Akademnin Sosyolojisine Dair Bir Derkenar: *Akademia*'nın Sosyo-Psikolojik Dinamikleri

A sidenote on the sociology of academia: The socio-psychological dynamics of academia

Muharrem Kılıç

Akdeniz Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Antalya

Özet

Akademia'nın *ontos*'unu kuran bir akıl/rasyonalite ve buna bağlı biçimde gelişen bir kavramsal şema söz konusudur. Bu kurucu aklın tarihsel süreçte varlık bulduğu bir formu, özgün tarihsel tecrübesi ve geleneğinden söz edebiliriz. Söz konusu tarihsel tecrübenin dayandığı kültürel ve davranışsal normlar bulunmaktadır. Bu normların *akademia*'da tezahür ediş biçimlerinin analizi, üniversiteye ve akademik camiaya dair sosyolojik bir bakış ifade etmektedir. Bu çalışma, *akademia*'ya dair bir takım sorunsallaştırmalar üzerinden sosyolojik bir sorgulama niteliğindedir. Çalışma kapsamında belirlemiş olduğumuz sorunsallar şunlardır: *Akademia*-gelenek ilişkisi, kimlik bunalımı: akademisyen kimliği, bilimsel komünitenin dokusu: kapalı toplum, uzmanlaşma obsesyonu, akademi yönetimi.

Anahtar sözcükler: *Akademia*, bilimsel komünite, kapalı toplum, *onto-academicus*, uzmanlaşma obsesyonu.

Felsefi ve bilimsel birikim, tarihsel süreklilik içerisinde belirli bir etnik veya sosyolojik aidiyete, gruba ya da coğrafyaya özgülenez biçimde bir gelenek inşa ederek gelişimini sürdürür. Bu gelenek, tüm insanlığın katkıları ile gelişim kaydeden ve bunu sürdüren ortak bir değer alanını ifade eder. Söz konusu değer alanı, felsefi bilginin/bilimin üretim ve paylaşımını mümkün kılan evrensel bir teorik geleneğe ve kurumsallaşmaya yol açmıştır. Bu evrensel gelenek, felsefi-bilimsel bilginin mahiyetine özgü bir yapılanmanın neticesi ola-

Abstract

There is a rationality which establishes the *ontos* of academia and conceptual schema developed through this very ontology. This founding rationality had a form, a genuine historical experience and authentic traditions in which this ratio has been existed. There exist some culture and behavioral norms which have depended on this genuine historical experience. The analysis of the visual forms of these norms imports the sociological interrogation over the university and academical society. This article is a kind of sociological interrogation on the conceptual problematic of academia. Some of the problematical points are: the relation between academia and tradition, identity crisis: the identity of academician, the fabric scientific community: closed society, the obsession of specialization, the management of academia.

Key words: Academia, closed society, onto-academicus, scientific community, the obsession of specialization.

rak ortaya çıkmıştır. Bilimsel düşünce, Karl Popper'a göre birikimsel (*terâkümü*) (Popper, 2012)^[1] bir biçimde üretilir ve kuşaktan kuşağa tevarüs edilir. Bilgi-bilimsel düşünce kendi iç tutarlığı ve meşruluğunu, ait olduğu bilim geleneği ve çevresi ya da özgün sosyolojik yapısı içerisinde alır.

Bu yüzden felsefi ve bilimsel düşüncenin dayandığı ontolojik ve epistemolojik referans alanı ve zemini kadar, varlık bulduğu bir sosyolojik zemin de söz konusudur. Zira her şey-

[1] Bu noktada modern bilim düşüncesinin önemli isimlerinden Popper'ın bilim gelişim ve ilerlemesini tedricilik ve birikimsellik ile izahına dikkat çekebiliriz. Ancak bunun karşısında Kuhn'a göre 'Bilim bilginin tedrici bir birikimi değildir. Ona göre 'gelişme, bir fenomenin referans terimlerinin bütünüyle değişmesi şeklinde sıçramalarla meydana gelir.' Kuhn, T. S. (1995). *Bilimsel devrimlerin yapısı* (N. Kuyuş, Çev.) İstanbul: Alan Yayıncılık, s. 46-52.

İletişim / Correspondence:

Prof. Dr. Muharrem Kılıç
Akdeniz Üniversitesi,
Hukuk Fakültesi,
Antalya
e-posta: muharremkili@akdeniz.edu.tr

Yükseköğretim Dergisi 2013; Çevrimiçi (Online) Erken Baskı. © 2013 Deomed
Geliş tarihi / Received: Aralık / December 18, 2012; Kabul tarihi / Accepted: Nisan / April 5, 2013;
Online yayın tarihi / Published online: Nisan / April 30, 2013
Bu çevrimiçi makalenin atf künyesi / Please cite this online article as: Kılıç, M. (2013).
Akademnin sosyolojisine dair bir derkenar: *Akademia*'nın sosyo-psikolojik dinamikleri.
Yükseköğretim Dergisi, doi:10.2399/yod.13.008

Çevrimiçi erişim / Online available at: www.yuksekogretim.org • doi:10.2399/yod.13.008 • Karekod / QR code:

den önce bilgi-bilimsel düşünce, insanlık tarihinde ve günümüzde sosyolojik bir entiteye aidiyetle var olmuştur/olmaktadır. Söz konusu sosyolojik entite, kendine özgü iç yapısal örgütlenmesi, dilsel karakteristiği, söylem ekonomisi, sınıfsal hiyerarşisi, *habitus*'u ve özgün ilişkiler ağı (*network*) içerisinde varlık bulmaktadır. Bu sosyolojik entite, kendi bünyesinde özgün bir sosyal referanslama düzeneği içerisinde, bir davranış kültürü, düşünsel öğret(n)im formları ve dilsel aktarım biçimleri yaratmaktadır.

Akademia'nın sosyolojik topografyasının çıkarılması, akademiye özgü üretken aklın öz niteliğini, işleyiş biçimini ve gereklerini izhar edecektir. Bu çerçevede sorulması gereken temel soruların başında şu sorular gelmektedir: *Akademia*'nın *ontos*'unu kuran temel unsurlar/kavramlar nelerdir? *Akademia*-iktidar ilişkisinin karakteristiği ile akademinin sosyolojisi arasındaki ilişkinin boyutları nelerdir? Akademik gelenek ve/ya akademik kültür neyi ifade etmektedir? Yükseköğretim kurumları akademik bir gelenek ve özgün bir kültür üretebilmiş midir? Akademisyenlik bir sınıfsal statü müdür? Akademisyen ile entelektüel ve aydın kavramları arasında bir içeriksel/niteleksel benzeşme/örtüşme ya da ayrışma söz konusu mudur? Akademisyen olmanın sosyolojik gereksinimlerinden söz edilebilir mi? Bu çalışma, akademiye dair formüle edilebilecek olan bunlara benzer sorular etrafında örülecek olan bir sosyolojik sorgulama niteliğindedir.

Kavramsal Sorgulama: *Akademia-Universitas*

Kavramsal alanın bir anlamsal belirliliğe kavuşması, yapılacak olan tartışmanın sahih zeminini kurabilecek temel hareket noktasını teşkil edeceği düşüncesinden hareketle ilkin şu iki cevap arayışı ile konuya başlamamız daha uygun olacaktır. Bu sorulardan ilki, ele aldığımız konunun kavram dünyasını inşa eden terimlere dair bir sorgulama/tanımlama (eğer mümkün ise) niteliğindedir. Söz konusu terimler şunlardır: Akademi (*akademia*), akademik, akademisyen. Bu terimlere içkin olan kavramsal dünyanın dayanak noktalarını ifşa etme adına gündeme taşıyacağımız ikinci temel soru ise şudur: *Akademia*'nın kendi öz varlığını tanımlayan ve onu anlamlı kılan bir *ontos*'u söz konusu mudur?

Öncelikle akademi terimine ilişkin bir etimolojik ve semantik bağlamı ortaya koyacak olursak şunları ifade edebiliriz. Akademi sözcüğü, Grekçe *akademia*, Latince *academia*^[2] sözcükleri ile terimsel bir anlam ve kavramsallaştırmaya dönüşmüştür. Terimin tarihsel köklerine ilişkin retrospektif bir tahlil ile Antik dönem Yunan'a kadar geri gitmemiz icap et-

mektedir. Nitekim Atina yakınlarında büyük sistemci filozoflardan Platon'un (MÖ 428-347) milat öncesi dönemde yaklaşık 387 yıllarında kurmuş olduğu okul, bu isim ile (*Akademia*) adlandırılmıştır. Böylece kurumsal tarihi itibarıyla üniversitenin miladını *Akademia* ile başlatabiliriz. Düşünce tarihindeki gelişim ve evrilme sürecine paralel biçimde terimin kavramsal çerçevesinde bir dönüşüme tanık olunmuştur. Nitekim Rönesans döneminde Platonculuğun 15. yüzyılda yeniden revaç bulması ile, felsefe ve edebiyat ile ilgili olan çevrelerin bu adla anıldığını görmekteyiz (Weber, 1993, s. 184-187; Gökberk, 1996, s. 193-195).^[3] Öte yandan *akademos* ya da *akademizm*, terimi ise akademik geleneklerin yarattığı özgün yapısal forma, söylemsel ve dilsel varlığa ve nihayetinde davranış kodlarına sıkı sıkıya bağlılığı ifade etmektedir.

'Akademik' terimi köken olarak, akademi ile ilgili olanı ifade etmenin yanı sıra, bilimsel dili, çalışmayı ya da ürünü de ifade eden bir niteleme olarak kaydedilebilir. Akademik olan, akademi ortamının yarattığı özgün düşünce, form ve dil-söylem dünyasında üretilen bilginin otoritatif meşruiyetini kuran bir niteleme olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çerçevede akademik/bilginin, temel epistemolojik ayrımlarda formüle edilen bilimsel bilgi, gündelik bilgi gibi epistemik anlamda bir kategoriye de tekabül ettiği ifade edilebilir. Bilimsel bilginin, üretildiği *vasata* (*akademia*), düşünce ve dil dünyasına aidiyeti ile birlikte akademik bilginin tezahür ettiği söylenebilir. Akademik olan bilgi, biçimsel ve maddi açıdan disipline edilmiş, sistemleştirilmiş ve işlenmiş bir bilgi türü olmaklığı yönüyle kendi öz-otoritesini ya da meşruiyetini ortaya koymuştur.

Böylece tarihsel açıdan üniversitenin kavramsal ve kurumsal kökenini oluşturan akademinin, Antikitenin Yunan düşünürleri tarafından icat edildiği görülmektedir. Akademiler, mali veya siyasi değerlendirmelerden bağımsız biçimde 'yüksek entelektüalite'nin saiklerini kavramaya başlamak için uygun mekanlar olmuştur. Akademi ile başlayan serüven, klasik antik dünyanın mirasçısı olan Orta Çağ dünyasının bir icadı olarak üniversiteler ile devam etmiştir (Evans, 2007, s. 14). Etimolojik bir çözümleme ile üniversite kavramı ise, Latince (*uni/unum*) bir ve (*versitas/vertere*) yönelmek ve dönmek sözcüklerinden oluşmaktadır. *Universitas* terimi, "bire yönelmek/dönmek" anlamına gelmektedir. Bu yöneliş ise, varlığın bütününe ilişkin tümel bilgiye yani hakikate ulaşmayı deyimlemektedir.

Kurumsal tarihi açısından üniversite, on altıncı yüzyıldan itibaren Avrupa'da yüzleşmekte olduğu ataleti, on dokuzuncu yüzyılda yeniden bilginin yaratıldığı başlıca kurum olma niteliği ile sonlandırmıştır. Avrupa'da yönetimler, on yedinci ve

[2] Bu terimin Batı dillerinde kullanımı da aynı kökten gelmektedir. Almancada *Akademie*, İngilizce'de *Academy* ve Fransızca'da *Academie* sözcükleri bu anlamı taşıyan kelimeler olarak karşımıza çıkmaktadır.

[3] Yeni Platonculuk (Platonizm) hakkında daha geniş bilgi için bkz. Weber, A. (1993). *Felsefe tarihi* (H. V. Eralp, Çev.) İstanbul: Sosyal Yayınları, s. 184-187. Gökberk, M. (1996). *Felsefe tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, s. 193-195.

on sekizinci yüzyıllarda kraliyet akademileri ve okullar kurmak suretiyle doğa bilimcilerin bilimsel üretimlerine devlet desteği sağlamışlardır. Bu yüzden akademilerde destek bulan doğa bilimleri uzmanları üniversiteye gereksinim duymamışlardır. On dokuzuncu yüzyılda kamu desteğini temin etmek amacıyla sosyal bilimsel alanlardaki akademisyenlerin üniversiteyi yeniden canlandırma çabasında oldukları görülmektedir (Gulbenkian Komisyonu, 2009, s. 16-17).

Akademisyen, *akademia*'nın yarattığı ontik zeminde bu bilgi-bilimsel etkinliğin egemen süjesini oluşturmaktadır. Bu süjeler, belirli düşünüş biçimleri, davranış kalıpları ve dilsel formları itibarıyla özgün bir kurgusal dünyaya ait olması yönüyle karakteristik özelliklerini izhar etmektedirler. Bizatihi *akademia*'ya mensubiyetin yaratmış olduğu bu istigna durumu, bir tecerrüt hali yaratmıştır. Öyle ki, bu durum zaman zaman bilgisel tecessüsün/merakın ve bilgisel gerekliliğin yarattığı sosyolojik bağlamdan yalıtık ve eleştireliliğe karşı bağışık bir akademisyen profili üretme potansiyeli taşımıştır.

Akademisyenin kendine özgü sosyolojik alana mensubiyeti, üretilen bilgi açısından kendinde mündemîç bir otorite ve bunu üreten süje açısından kendinden menkul bir otorite inşasına yol açmaktadır. Akademisyen bu bilgisel/akademik iktidar alanının yanılmaz otoritatif öznesidir. Bu iktidar alanı, bütün akademi dışı alanın bilgisel üretim-katkı-katılım ve eleştireliliğine karşı korunaklı bir alan ve muhkem bir kale olarak temayüz etmektedir. Akademik bilgisel alanlara egemen olan paradigmanın dogmatize edilmiş düşünce ve dil varlığı bir inanca dönüşmüştür. Bu katışksız inanç alanına yönelik, sorgulayıcı yaklaşımlar ve düşünce ürünleri, *akademia*'nın 'ötekileştirici ve değersizleştirici dili' ile yokluğa yani 'anlam-sızlığa' mahkum edilmektedir.

Bu meyanda en dikkat çekici örneği, Tıp alanında yaşanan dinamik tartışma zemini oluşturmaktadır. Söz konusu tartışma, otoriteren dilsel bir ayırım ile 'akademik olan-akademik olmayan', 'bilimsel olan-bilimsel olmayan', 'bilimsellik-şarlatanlık' gibi dikotomik gerilimler üzerinden yürütülmektedir. İlgili alanın ekonomik değerinin ifade ettiği hacimsel büyüklük, konunun bu boyutlarda kategorik bir dil ve söylem kurgusu üzerinden yapılmasının en esaslı saikini/motivasyonunu oluşturmaktadır. Geleneksel olana dair bilginin ya da modern öncesi döneme özgülenen bilginin, Tıp *akademia*'sında ya da akademisyenlerin dünyasında modern paradigmanın yarattığı düşünsel ve dilsel otorite karşısında naifleştirildiği görülmektedir.

Söz konusu alanın otoriteleri/akademisyenleri ya da bilim insanlarının *akademia*'nın ilgili alanına mensubiyetleri üzerin-

den kurdukları iktidarın, diğer alanları (sosyal bilimler-fen bilimleri) domine ettiğini söyleyebiliriz. Sağlık bilimleri alanına mensubiyetin bizatihi kendisi, bilimsellik açısından tümten korunaklı ve imtiyazlı bir konumu yaratmaktadır. Üniversitenin temel bilgisel üçlemesinin (sosyal bilimler-fen bilimleri-sağlık bilimleri), sistemik bütünlüğünü ıskalayan bir sosyo-psikolojik durumdan söz edebiliriz. Bu sosyo-psikolojik duruma yol açan temel saikler, bilim algısından değer algısına kadar varlığını ifşa eden bir patoloji olarak nitelenebilir. Somut biçimde ifadelendirilecek olursa, söz konusu alana egemen olan tasavvur, bilimselliğin olgusal olana indirgenmesini ve üretilen bilginin pahası -ekonomik değeri- yüksek olan pratik bir alana yönelik olmasını ifade etmektedir.

Tarihsel dönüşüme paralel biçimde akademi kavramında ve akademinin kurumsal örgütlenmesinde bir değişim ve dönüşümün yaşandığı belirli tarihsel uğraklar üzerinden görülebilir. Bunlar, *akademia*'dan bunun bir süreği olan Orta Çağ üniversite anlayışına, modern üniversite (Humboldtçu üniversite) kavramından küresel üniversite ayırımına kadar bir tarihsel çeşitlenmeye tekabül etmektedir. Kavramsal ve kurumsal düzlemde tezahür eden bu tarihsel çeşitlenme, akış felsefesi, -"Aynı ırmaklara girenlerin üzerinden farklı sular akar..."- (Herakleitos, 2009, s. 53) doğrultusunda açıklanabilir bir nitelik arz etmektedir.

Kuşkusuz yukarıda sözünü etmiş olduğumuz antikiteden moderniteye ve sonrasına kadar üniversiter modellemelerin genel karakteristik özellikleri belirlenebilir. Nitekim bunlardan Orta Çağ üniversite pratiğinin, araştırma yapma boyutuna sahip olmadığı ifade edilebilir. Bunun yanı sıra Orta Çağ zamanının üniversite algısının, bir meslek edindirme ya da mesleki öğretim gerçekleştirme işlevine/misyonuna sahip olmadığını görmekteyiz. Orta Çağ üniversite algısında bilginin öğretimi ve sunumu, bir genel kültür biçimleri olarak kurumsal varlığını inşa etmiştir (Maqdisi, 2012, s. 327-347; Gasset, 1998, s. 38; Tekeli, 2003, s. 51-63).^[4] Diğer yandan modern üniversite modelini, varlıksal temeli ve işlevi açısından ele alacak olursak, araştırma ve mesleki öğretimi kendisine asli işlev olarak üstlenen bir modelleme ile karşı karşıya kaldığımızı ifade edebiliriz. Ancak bu modellemede zaman zaman içeriden eleştirilere de zemin hazırlar biçimde^[5] üniversiter öğretimin bir parçası/zemini olması icap eden genel kültür ihmal edilmiştir. Üniversite öğretimi, mesleki bir formasyon kazandırma amacını ya da işlevini kültür zemininden yoksun bir biçimde gerçekleştirme yoluna gitmiştir. Bu noktada Gasset'in de dilendirdiği üzere, *akademia* ve *universitas*'ın *ontos*'una dair bir zihinsel karmaşanın hükümferma olduğunu ifade edebiliriz.

[4] Orta Çağ'daki kurumsal anlamıyla üniversite ve üniversite algısı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Maqdisi, G. (2012). *Ortaçağ'da yükseköğretim* (A. H. Çavuşoğlu ve T. Başoğlu, Çev.) İstanbul: Klasik Yayınları, s. 327-347. Gasset, J. O. (1998). *Üniversitenin misyonu*. (N. G. Işık, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s. 38. Üniversite kurumunun Orta Çağ'dan bu yana yaşadığı dönüşümler konusunda bkz., Tekeli, İ. (2003). *Eğitim üzerine düşünmek*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, s. 51-63.

[5] Gasset'in üniversitenin misyonunu sorguladığı *Üniversitenin Misyonu* adlı yapıtı bu eleştireliliğin en sofistike ifade edilmiş biçimini oluşturur.

Klasik dönemlerde üniversiteler araştırma değil, üstat-talebe ilişkisi çerçevesinde öğretim yapılan mekanlar olarak işlev görmüştür. Araştırmanın, akademiye “etkin olarak merkezi bir konum kazanması, 20. yüzyılda gerçekleşmiştir. Araştırmanın öğretimle dengelenmesi ise ancak yüzyıl sonuna doğru bir tartışma konusu haline gelmiştir, çünkü konu açıkça finansmanla bağlantılandırılmıştır.” (Evans, 2007, s. 87)

‘Akademi’ ile ‘özgürlük’ kavramları arasındaki zorunlu ontolojik bağın açılmasını paranteze alarak, akademiye özgülenen özgürlük alanının formel gerekleri ise şöyle tanımlanabilir. “*Akademik özgürlük, kişinin kendi araştırma alanını seçme, dışarıdan bir kontrol olmaksızın özgürce araştırmasını gerçekleştirme ve kendi düşünceleri ışığında konusunu öğretme hakkından müteşekkildir.*” (Evans, 2007, s. 212; Polanyi, 1998, s. 33) Akademik özgürlük, salt olarak akademinin dışal iktidar alanlarının tahakküm ve kontrolüne karşı bir direnç ve soyutlanma durumunu ifade etmez. Bunun yanı sıra *akademia*’nın, sosyolojik dokusunun bizatihi kendisine yabancılaşmış akademik kültür(lere) karşı da korunmasının gerekliliğini ifade edebiliriz.

Üniversiteye ilişkin bu kavramsal sorgulamanın bizatihi bu ‘epistemik topluluk’ tarafından gerçekleştirilmesine dair bir sosyo-psikolojik saptama gereklilik arz etmektedir. Bir akademik örgütlenme ve kurumsallaşma olan üniversitenin mahiyet sorgulaması ve işlev tanımlamasına dair içeriden getirilen yaklaşımlar ve üretilen söylemler bu meyanda tartışmaya açılmalıdır. Özerklik, özgürlük, bilgi-iktidar ilişkisi, akademik kültür gibi kritik alanlarda içeriden üretilen söylem örnekleri bir takım maluliyetler taşımaktadır. Bunlardan ilki, akademiye mensubiyet duygusunun yarattığı sistem algısı konusunda bağışıklık düşüncesi, bir özgüven patlaması ile üst perdeden ‘meta bir dil’ ve söylem ekonomisi ile otorite kurma çabası biçiminde tezahür etmektedir. Akademisyenin mensubu olduğu kurum ile organik bağının yarattığı temas ve imkan alanı ölçüsündeki kişisel tecrübenin, *akademia*’ya ve *üniversitas*’a dair bir mahiyet sorgulaması yapabilme potansiyeli yaratması imkan dışıdır.

Düşünmek: *Onto-Academicus*

İnsani varoluşun asli sureti olarak düşünmek, insanı diğer canlı türlerinden ayrı(calıklı) kılan ontolojik seçkinliğin/seçilmişliğin adıdır. *Homo sapiens*’in ‘akal varlığının’ zihinsel bir ameliyesi olarak karakterize edilebilir olan düşünmek, onun yaratıcı ürünlerini, disipline edilmiş bir tasavvur ve tefekkür zemininde inşa/insâ eder. Düşünmenin bizatihi kendisinin öğrenildiği/öğretildiği ve disipline edildiği vasat olma ya da bunun zeminini var etme düzeyi, *akademia*’nın özsel *ontos*’una uygunluğunu ifade eder. Disiplinize edilmiş bir onto-academicus karakteristiği olarak ‘düşünmenin’ *akademia*’da bir kül-

türel koda ve öğrenilmiş bir habitus’a dönüşmesinin gerekliliği ortadadır.

Bu noktada düşünmeye dair mahiyet/nelik sorgulamasından düşünme aktının gerçekleşim usulüne, düşünmenin öğrenilmesinden bu öğrenim sürecine hazır olma haline kadar uzanan bir süreçsellikten söz edebiliriz. Nitekim “*düşünmek nedir?*” sorusunu başlangıç noktası yapan Heideggerci felsefede düşünmek, bizatihi ‘kendimizin düşünmesi ile anlaşılması mümkün olan düşünmenin neliği ve düşünmeyi öğrenmeye hazır olma’, hali olarak tanımlanmaktadır (Heidegger, 2009, s. 1). Düşünme aktının, hakikat bilgisinin öğrenim sürecinde karşı tarafın zihninde açılmasını veya ifşasını da içerdiği ifade edilebilir. Nitekim Sokrates bir diyalogunda, ‘*ben seni daba açık kılmak istiyorum*’ demektedir (Platon, 2006, s. 18).

Düşünme aktı, zihinde varlığını ‘önce merak/hayret’ duygusunun ilk hareket ettiriciliği (*muharrik-i evvel* olması) ile tecessüm eder. Merak duygusunun zihne ve gönle akseden yaratıcı yansıması düşünmenin sistematik bilgiye dönüşümünü mümkün kılmaktadır. Başlangıç/hareket noktasını var eden duyguya eklenen ve bu zihinsel ameliyeyi besleyen ya da esasında var eden bir diğer dinamik ‘kaygı’dır. Varoluşa ve/ya varlığa dair kuşanan besleyici/yaratıcı duygu, ‘kaygıdır’. ‘Merak ve kaygı’ duygularının pleji (felç) olma hali, düşünme aktını tümüyle imkansız kılacaktır. Bu akta varoluşsal bir imkan alanı (mümkünlük) yaratan bu iki duygunun parezi (organizmanın bölgesel güç kaybı) olma hali de, düşünmeyi yüzeyselliğe mahkum edecektir. Deyim yerindeyse, ‘merak ve kaygı felci’ ‘düşünme felcine’ yol açacaktır.

Düşünmenin öğrenilebilirliğine ve buna metafiziksel hazır oluş haline dikkat çeken Heidegger’in selefi F. Nietzsche’nin yaşadığı dönemin öğretim sistemine dair yakınmalarına kulak verelim: “*Düşünmeyi öğrenmek: bizim okullarımızda artık bundan eser yok. Üniversitelerde, hatta asıl felsefe bilgileri arasında bile mantık, kuram olarak, pratik olarak, zanaat olarak ölmeye yüz tuttu. Alman kitaplarını okuyun: düşünmenin bir teknik, bir öğretim planı, bir ustalık istenci gerektirdiğinin en küçük anısı bile kalmamış -düşüncenin de dans etmenin gerektirdiği gibi bir tiir dans etmek olarak öğrenilmeyi gerektirdiğinin...*” (Nietzsche, 2012, s. 56).

Söz konusu ifadeler, Nietzsche’nin içinde yaşamış olduğu tarihsel kesite ve tanık olduğu öğretim tecrübesine hasredilemeyecek biçimde kısmen içselleştirilmiş ve yaygınlık kazanmış genel tarihsel bir duruma tekabül etmektedir. Duygu felcinin yaratmış olduğu düşünmeme ve/ya düşünmeyi öğrenmeme ısrarı/hali, ‘ontolojik bir tutulma’ durumuna karşılık gelmektedir. Buna bağlı biçimde tezahür eden eleştirelilik sorunu ya da daha somut deyişle eleştir(e)meme de esasında bu tutulma halinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Böylece, *akademia*’ya anlamsal bir varlık zemini yaratan ve bu varo-

luşsal zeminin tümünden pleji ya da parezi hali, kurumsal öğretimin tarihsel çarpıtılmışlığının bir yansıması olarak nitelendirilebilir.

Düşüncenin/düşünmenin, yol bulabilmesinin de ancak 'sormak' aktı (soru) ile mümkünlüğü ifade edilmelidir. Nitekim bu gerçekliği Heidegger, "Sormak bir yol açmaktır" (Heidegger, 1997, s. 55) deyişi ile dile getirmiştir. Sormak, varlığın künhüne erme, hakikat bilgisine ulaşma çabasının yoludur. Yalnızca akademiada değil, eğitim-öğretim kurumlarının tümünde öğretim, 'sormak' ile kendisine yol bulur.

Böylece düşünme aktını dinamize eden temel onto-psikolojik saik, 'merak' duygusudur. Ancak 'merak', tarihsel derinliğinde geleneksel biçimde güçlü bir dürtü olarak görülmüş olmakla birlikte, on dördüncü yüzyıldan itibaren İngiliz dilinde 'kötü' bir anlam taşımıştır. Semantik anlamda yaklaşık iki yüzyıl sonrasında itibaren merak, iyi veya nötr bir anlam taşımaktadır. 'Kötü' anlam, Hıristiyanlığın ilk dönemlerinden tevarüs edilen Latince *curiositas*'tan türemektedir. Merak negatif anlamsal içeriğiyle, uygunsuzluğu, büyü gibi değersiz olan şeylere, ilahi sırların araştırılmasına yönelişte sınırı aşmayı ifade etmiştir (Evans, 2007, s. 16-17).

Bu yüzden 'ilgiyi' de her daim dinamize eden ve ayakta tutan temel saik, merak duygusu olmuştur. Bitimsiz ilgi ise ancak, 'akademisyenin onsuz ömür boyu üretken bir çabanın arkasını getiremeyeceği, işsel bir itici güç' olarak nitelendirilebilir (Evans, 2007, s. 18). Bu yönüyle, ilgi ile bilgi arasında doğrudan bir diyalogik ilişkiden söz edilebilir. Nitekim enformasyonun bilgiye dönüşümü de sistemik ve disiplinize edilmiş bir ilgi ile mümkündür diyebiliriz.

Düşünme, dil ve dış dünyadan oluşan üç varlık alanının keşfi, doğal insani bilme arzusunun kışkırtıcılığı ile imkan bulmaktadır. Doğal bir insani istek olarak 'bilmek', duyuşsal bir telezzüz hali yaratması yönüyle kendini ifşa etmektedir. Nitekim bu gerçek, Aristoteles'in *Metafizik* adlı eserinde şöylece deyimlenmiştir: "Bütün insanlar, doğasında (fıtratında) bilme arzusu taşırlar. Duyularımızdan aldığımız zevk, bunun bir kanıtıdır. Çünkü onlar, özellikle de diğerlerinden farklı olarak görme duygusu, faydaları dışında bizzat kendileri bakımından da bize zevk verirler." (Aristoteles, 2010, s. 75).

Akademi/Bilim-Gelenek İlişkisi ve Bilimsel Komünite

Felsefi anlamda geleneğin ve geleneksel olanın reddi üzerinden kendi meşruiyetini kuran modernitenin ürettiği akademi zihniyeti ve uygulamasının da bilim-gelenek, bilim-bilim-

sel komünite ilişkisini yadsınamaz biçimde yaşattığı ifade edilebilir. Bu yönüyle akademi, temel kavramsal şeması, kurumsal örgütlenme biçimleri ve öğretim metodolojisi açısından gelenek ile modernite arasında varoluşsal gerilimlerin yaşandığı bir zemin yaratmıştır. Doğallıkla bu gerilim, derin bir sosyolojik parçalanmayı da beraberinde getirmiştir. Somut biçimde bu sosyolojik parçalanmanın, bilimin geleneksel formlardaki üretim biçiminde, bu sürecin öğretici ve öğrenici aktörleri arasındaki ilişkide bir dönüşüme yol açtığı da vurgulanmalıdır. Gelenek ile modernite arasında yaşanan varoluşsal gerilimin derin bir tarihsel kırılma eşliğinde tezahür edişlerinden birisine, Cumhuriyet öncesi modernleşme serüvenimizde tanık olunmuştur (Özkul, 2005).^[6]

Bir yanda *akademia*'nın varoluşsal temellendirimine ve mahiyetine ilişkin, öte yandan daha teknik düzeyde *akademia*'da öğrenim süreçleri, aktörleri, amaçlanan çıktıları, öğretim metodolojisi, öğretim materyalleri gibi alanlarda köklü dönüşümler yaşanmış ve yaşanmaya devam etmektedir. Modern üniversite kavramının dayandığı, deyim yerinde ise, 'metafizik temeli', yeni türedi kavramsallaşturmalarla başkalaşmıştır. Bologna süreci kapsamında türetilen retoriğin yanı sıra, piyasa merkezli üniversite, üniversite-sanayi işbirliği, üniversitelerin şirketleşmesi, öğrenci/müşteri odaklılık, paydaş merkezli üniversite gibi türedi söylem biçimlerinin, akademinin gelenek ile bağımlı zorlayan hatta zaman zaman yok eden enstrümanlara dönüştüğü kaydedilmelidir.

Öğrenme-öğretme bilgi üretme ve bilgilenme süreçleri açık (açık öğrenme) veya örtük biçimde bir öğrenimsel süreçtir. Ancak her halükarda bu süreç, temelinde bir epistemik komüniteyi ya da bir gelenek çizgisinde örgütlenmeyi deyimlemektedir diyebiliriz. Nitekim Kuhn'un bilim düşüncesine ya da paradigma anlayışına dayalı biçimde izah edecek olursak, öncelikle bilgi bir paradigma çevresinde kümelenmeyi ya da bilgisel örgütlenmeyi hareket noktası kabul etmektedir. Kuhn bu süreçte, bilim adamlarına sıklıkla örtük bilginin (*tacit knowledge*) kılavuzluk etmekte olduğunu vurgulamaktadır. Tanımlayıcı bir çerçeve sunulacak olursa, burada örtük bilgi, açıkça dile getirilemeyen ve uygulama yoluyla kazanılan (yaşayarak öğrenilen=yaşam deneyi bilgisi) bilgiyi deyimlemektedir (Kuhn, 1992, s. 93-95; Arslan, 1992, s. 93-95).

Geleneksel akademi (bilim camiası) sosyolojisinde, öğrenci (tâlip/talebe) ile öğretici (hoca) arasındaki ilişkinin formel yanından öte informal boyutu daha bir önem arz etmektedir. Modern akademide salt formel bilgilenmenin (ya da formasyon kazanımının) neticesi (çıkışı) merkezi unsur iken, gele-

[6] Bilim adamı sınıfı (*ilmiye*), bürokrasi (*kalemiye*) ve asker (*seyfiye*) olmak üzere Osmanlı devlet yapısı üç temel kurucu sınıf üzerine şekillenmiştir. Geleneksel sosyolojide sınıfsal katmanların daha kategorik bir ayrıma tabi olduğu ifade edilebilir. Bu doğrultuda geleneksel toplumsal sınıflamada bilim adamlarının, sınıfsal iktidar alanları ve sınıfsal aidiyetleri itibarıyla baskın bir konuma sahip oldukları vurgulanmalıdır. Ancak modernleşme sürecinde bu yapı içerisinde bilim adamları sınıfının, ontolojik ayrılmaya paralel biçimde sosyolojik bir parçalanmaya da uğradığına tanık olunmuştur. Bu konuda bkz., Özkul, O. (2005). *Gelenek ve modernite arasında Osmanlı Uleması*. İstanbul: Bir Harf Yayınları.

neksel akademide öğretici figür (hoca/üstad) başat aktörü oluşturmaktadır. Talebenin bilgisel donanımı, akademik kariyerinin niteliği kendisinden eğitim almış olduğu hocalarına nispetle belirlenmektedir. Buna bağlı olarak, belirli bir gelenek içerisinde aday, bilimsel kimliğini ve varlığını usta-çırak ilişkisi içerisinde süreçsel olarak kazanmaktadır. Etimolojik bir çıkarsama ile deyimlenecek olursa, akademiye intisap edebilmenin ön koşulu talip (talebe) olmaktır. Talip olunan şey, salt bilgisel donanım değil, aynı zamanda örtük biçimde aktarılagelen akademinin kültürü, *habitus*'u ve/ya davranış biçimidir. Bunun yanı sıra talip olma, arzu ve sevk düzeyinde ısrarcı bir talep yoğunlaşmasını da çağrıştırmaktadır.

Akademik bilginin ya da bilimsel bilginin meşruiyet alanı yaratacak bir öz-otoriteye sahip olması, bu bilgisel alanın daha fazla nüfuz alanının mütehakkim tavırlarına maruz kalmasına yol açmıştır. Bu durum, akademinin geleneksel kodlarının/normlarının inşasında bir açmaz olarak nitelenebilir. Nitekim 'akademik özgürlük ve özerklik', bu geleneksel dokunun korunması adına ikame edilmiş kavramsal aygıtlar olarak değerlendirilebilir.

Belirli bir kurumsal bağlam içerisinde düşünüldüğünde *akademia*'nın ontolojik tasavvurundan türetilen geleneksel öğretim yöntemlerinden söz edilebilir. Bunun tarihsel süreklilik içerisinde varlığını koruyarak sürdüreceği olan, 'gelenek' formudur. Bu formun yokluğu ya da geleneksizlik, sosyo-patolojik bir akademi kültürü yaratmanın yanı sıra, düşünselliği kısırlaştıran, derinlik kaybına yol açan ve bilimsel üretimi sekteye uğratan bir durum yaratır. Somut biçimde bu yoksunluk durumu akademide, var olanın tekrarı biçiminde tezahür etmiştir.

Bütün kültürel, davranışsal, öğretimsel araçları ifade eder biçimde bir 'gelenek' formu içerisinde bilginin üretilmesi, 'kitabî bilgi'nin ötesini zorlayan bir ilgiyi deyimlemektedir. Nitekim Goethe'nin dilinde Tragedya'nın başında *'kitabî bilgi'* ile yetinmeyen coşkun bilim insanını imgeleyen Faust'un masa başında yakınmasına/haykırmasına bu noktada kulak verilebilir (Goethe, 2012, s. 34):

*"İşte, ab! Felsefe,
Hukuk ve Tıp
Ve ne yazık ki bir de ilahiyat
Okudum ateşli bir gayretle.
Ama zavallı bir acemiğim yine de,
Eskisinden fazla bilgim yok neticede!
Üstat, batta doktor diyorlar bana
Ve neredeyse on yıldır
Zar zor, ite kaka
Çabalıyorum öğrencilerimi eğitmeye.
Ve görüyorum ki bilemiyoruz hiçbir şey!
Bu da yüreğimi yakıyor epey."*

Yine bu meyanda modern felsefenin kurucusu olan Descartes'ın 'kitabî bilgi' ile kuşku ve eleştirelilikle hesaplaşması söz konusudur. *"Çocukluğumdan beri kitabî bilgilerden beslenmiş-tim ve sayelerinde hayata faydalı her şeyin açık ve güvenilir bir bilgisinin edinilebileceğine kani olduğumdan, onları öğrenmeye son derece istekliydim. Ama okuldan mezun olur olmaz, mutad şekilde okumuşlar arasına kabul edilince kanaatimi tamamen değiştirdim. Zira kendi mi o kadar çok şüphayle ve yanılgıyla kuşatılmış buluyordum ki kendimi yetiştirme çabamdan, giderek cehaletimi daba bir keşfetmem dışında fayda sağlamıyorum gibi geliyordu."* (Descartes, 2010, s. 5-6)

Şimdi temel soru şudur: 'bilimsel bir komünitenin' üyesi olmayı mümkün kılacağı varsayılan normatif öncüllerden söz edilebilir mi? Bu soru çerçevesinde verilecek cevaplar, disiplinler çeşitliliği de göz önünde tutulduğunda çeşitlenecektir. Ancak günümüzde küreselleşme ile dönüşen *universitas*'ın, özünde taşıdığı iddiaları (birinci sınıf ya da dünya çapında üniversite olma gibi) açısından bir takım normatif koşullar belirlenmiştir. Bunlardan dikkat çekici sınıflamayı yapan Jamil Salmi'ye göre böyle bir üniversitenin temel belirleyici ya da tanımlayıcı vasıfları şunlardır: Öncelikle bir 'yetenek yoğunlaşması' gereklidir. Buna göre üniversite, uluslararası düzeyde yetenekleri çekebilecek bir cazibe merkezi olmalıdır. İkinci olarak, üniversitenin temel gereksinmesi olarak zengin (mebzul) kaynaklara (öğrenim ve araştırma ortam ve imkanları açısından) sahip olmalıdır. Üçüncüsü ise, uygun yönetim (inovasyon, stratejik vizyon, bürokratik engellerin olmaması, kaynaklarını kendisinin yönetebilmesi) pratiğine sahip olmasıdır (Salmi, 2009).

Bilgi üretimi, bilimsel performans ve araştırma vizyonu ile üniversite arasındaki ilişkiyi özgün bir kavramsallaştırma (dış tarih-iç tarih) ile açılmayan Tekeli'ye göre, ülke gerçekliği ile bilimsel etkinlik arasındaki örtüşme 'dış tarihi' ifade etmektedir. Öte yandan ona göre, akademinin bizatihi kendi iç dinamikleri ve etkilenme biçimlerinin tarihi, akademinin 'iç tarihini' oluşturmaktadır. İç tarihin varlığı ve yazılabilirliği, bilim insanlarının epistemik bir komünite oluşturdukları anlamına gelmektedir. Akademinin bilimsel performansının düzeyi de sözü edilen epistemik topluluğun varlığı ile ölçülür niteliktedir (Tekeli, 2012, s. 8).

Bilimin/bilginin komüniteryan bir örgütlenme vasatında üretilebilirliğine dair sosyolojik tespiti kaydederek, bu dokuyu zedeleyici bir sosyo-patolojiye daha dikkat çekebiliriz. Bu noktada, bir sosyolojik oto-immüniteden (vücudun kendi dokusunu yabancı kabul edip onunla savaşması) söz etmeliyiz. Söz konusu dokusal yabancılaşma, ortak alanları paylaşan akademik figürlerin, akademik paydaşlarını bilinçli biçimde yok sayma, dikkate almama ve hatta zaman zaman itibarsızlaştırma şeklinde tezahür etmektedir. Nitekim bu sosyo-psikolojik

patolojinin en yaygın somut tezahürü, akademisyenlerin birbirlerini referans göstermemeleri biçiminde ortaya çıkmaktadır. Bilimsel rekabetin etik boyutunu zedeleyen ölçüde, 'bilgi çağında' bilginin ketmedilmesi de bu bağlamda kaydedilmelidir.

Bu bağlamda son olarak kaydedilmelidir ki, bilim toplumunda (*scientific society*) veya bilimsel komünitede örtük bilgi, ortak bir davranış biçimi, sempozyumlar ortak dil/bilim toplumu oluşturur (Kuhn, 1992, s. 179-191). Bütün bilgi-iletilimsel araçların formel ve informal araçları ile yaygınlık kazanan örtük bilginin ortak bir davranış kültürü geliştirmesinin yanı sıra, ortak bir dil yaratma vasatı olan sempozyumlar/kongrelere de atıfta bulunmak gerekmektedir. Sempozyumlar (*symposium*), bilimsel şölenler ya da toplantılar, akademisyenlerin birikimlerini paylaştıkları bir agoradır. Bu vasat, kendine özgü bir düşünüş, dil ve davranış kültürü geliştirmektedir. Sempozyumlar amaca hizmet edecek bir akademik düzey tutturması koşuluyla, bilginin 'monopolizasyonunu' kırarak bir sosyolojik sağaltım aracı olma potansiyelini özünde barındırmaktadır.

Kimliksel Bunalım: Entelektüel-Aydın-Akademisyen

Akademia'ya mensubiyetin üst kimliksel tanımlaması çoğunluk, 'bilim adamı, bilim insanı ve akademisyen' nitelendirmeleri/adlandırmaları ile yapılmaktadır. Ancak bu üst kimliksel nitelimenin dayandığı sosyo-psikolojik zemin, akademisyen figüründe bilimselliğin kendinde mündemec otoriteriyen dili ve kudreti ile beslenmektedir. Bilim adamı ya da akademisyen üst kimliğinin, kimi zaman entelektüel veya aydın üst kimlikleri ile özdeşliğine veya rol karmaşasına yol açtığı ifade edilmelidir. Bir akademisyenden beklenen entelektüel düzeyini tutturmuş olması ile entelektüel kimlik arasında bir ayrışmaya gidilmelidir. Tanımsal bir çerçeve sunmak suretiyle bu iki sınıflı birbirinden ayırıştırılan nitelikleri temayüz ettirebiliriz.

Entelektüel terimi, Aydınlanma sonrası dönemde 18. yüzyılın sonu ile 19. yüzyılın başlarında ortaya çıkmış ve yaygınlık kazanmıştır. Tipolojik açıdan entelektüel, toplumsal yararı amaçlayan düşünceler üreten 'düşünür' olarak tanımlanabilir. Tarihsel kökeni itibarıyla modernitenin bir ürünü olan

entelektüeller, heterojen ve sosyal sınıf da oluşturmayan bir topluluktur. Entelektüellerin siyasal gücü bulunmamakla birlikte, toplumun odağında yer bulurlar. Nitekim Habermas, entelektüellerin 'kamusal alanın insanı' olduğunu ifade etmektedir (Habermas, 1997, s. 57). Bağımsız ve eleştiricilik özelliği bulunan entelektüellerin sınıfsız topluluklar olmalarından ötürü, yönetici sınıf, entelektüelleri nereye yerleştireceği konusunda rahatsız olmuştur.

Öte yandan Rusya'da 19. yüzyılda kullanımı yaygınlaşmış (Türkdoğan, 1987, s. 188-189) bir kavram olan aydın/entelijansiya (Malia, 1961, 5; Lipset, 2012, s. 433-468)^[7] (*müinever*) ise, belirli bir ideoloji doğrultusunda toplumu biçimlendirme/yönlendirme çabasında olan sınıfa tekabül etmektedir. Toplumsal bir sorumluluk yükümlenen entelijansiya, düşüncesini yaymak için misyonerce çaba sarf etmektedir. Aydınlanmacı düşünce şablonuna sahip olan aydın profili, düşünce üretmekten öte, üretilmiş olana sahip çıkan bir niteliktedir. Totaliter bir dil ve söylem üreten aydın profili, toplumsallığa dışsal müdahalelerin gerekliliğine inanmaktadır. Entelijansiya, toplumunun özgüllüğüne ve tekillikine değil, evrenselliğine (Said, 1995, s. 12)^[8] inandığı doğrularla tepeden inme, müdahaleci ve otoriter bir dil ve söylem üretmektedir (Lively, 1965, s. 50, 269).^[9] Bir bilim adamı ya da akademisyen kimliğinin aydın prototipinin öngördüğü tipolojiye uygunluğu, rol karmaşasının yarattığı bir sosyo-patoloji olarak nitelendirilebilir. *Akademia*'nın özgürlük temelinde gürbüzleşmesi arzulanan eleştirelliğin, sorgulayıcılığın, anlamacılığın yerini kabullenme, adaptasyon^[10] ve otoriter bir dille açıklama almaktadır.

Bu noktada altını çizerek kaydetmemiz gerekir ki, akademisyen kimliğini zaafa uğratan ve bir kimlik bunalımına yol açan zihni karmaşadan sıyrılmamanın niteliksel tanımlaması akademisyenin *lâzım-ı gayri müfâriki* olan vasıflarının saptanmasıdır. Bu vasıfların başında da hiç kuşkusuz akademisyenin bir mesleki tutum, bir tavır alış ve bir norm olarak benimsemesi gereken eleştirelilik unsurudur. O yüzden akademisyen "öz bilince sahip, yargılarını oluşturduğu yöntemin ve ölçütlerinin farkında olan, kolayca memnun edilemeyecek bir eleştirmen olmalıdır." (Evans, 2007, s. 64)

Kimlik bunalımının yanı sıra, kadim bir bellek ve pratik yaratan geleneğin değersizleşmesinin, köksüzlük ve yetersiz-

[7] 'Entelijansiya' kavramının bu yaygınlığa ulaşmadan önce 1840'lı yıllarda ortaya çıktığı ilk ülke ise Almanya'dır. Bkz. Malia, M. (1961). "What is the intelligentsia?" In R. Pipes (Ed.), *The Russian intelligentsia* (p. 5). New York: Columbia University Press. 19. yüzyılın sonunda Fransa'da yaşanan meşhur Dreyfus davası süreci de 'Entelektüel' kavramının toplumsal kabulünde tarihi bir önem arz etmektedir. Bkz. Lipset, S. M., and Basu, A. (2012). Intellectual types and political roles. In L. A. Coser (Ed.), *The idea of social structure* (pp. 433-468). Piscataway, NJ: Transaction Publishers.

[8] Edward Said, evrenselliğin ve tek bir standarda bağlı kalmanın, "iktidara karşı hakikati söylemeye çalışan" entelektüel en önemli niteliklerinden biri olduğunu söyler. Bkz. E. Said. (1995). *Entelektüel* (T. Birkan, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s. 72.

[9] İhtilacı görüşlerin doğuşuna da zemin hazırlayan bu otoriter tutum, uzlaşma yanlısı olmayan bir tarzda topluma sınırsız nitelikte bir müdahale anlayışını, söz konusu entelektüellerin meşru olarak görmelerinden kaynaklanmaktadır. Bkz. Lively, J. (Ed.) (1965). *The works of Joseph Demaistre* (pp. 50, 269). London: George Allen & Unwin Publisher.

[10] Russel Jacoby, entelektüellere ilişkin bu söz konusu kabullenme ve uyum halini şu cümlelerle etkili bir şekilde dile getirir: "Artık elimizdeki tek şey, kayıp bir kuşaktır; bu kuşağın yerini ise belli kurumların kiralandığı çeketerinin önü ilikli, söylediklerini kimsenin anlamadığı, asıl kaygısı patronlarını ve çalıştığı ajansları memnun etmek ola, tartışmalarla öncülük etmekense kendi ünlerini pekiştiren ve uzman olmayanları iürküten bir toplumsal otoriteye bir sürü akademik ünvana sahip olan dersbane teknisyenleri almıştır". Bkz. Jacoby, R. (1987). *The last intellectuals: American culture in the age of academe*. New York: Basic Books. pp. 219-220.

lik düşüncesini beslediğini kaydedebiliriz. Nitekim 18 yıl boyunca Türk Üniversitelerinde öğretim üyeliği yapmış olan Prof. Dr. Philip Schwartz'ın Üniversite Reformu'nun başarısızlığına ilişkin saptaması, bir akademik sosyo-patoloji olarak kaydedilebilir. Schwartz, yorumunda şu ifadelerle yer vermektedir: “18 yıl Türkiye'nin her tabakasıyla yaptığım sıkı temaslardan edindiğim izlenimler neticesinde, üniversite reformunun başarısızlığında iki mühim ve Türk Tarihyle izah edilebilen faktörün en büyük rolü oynadığına inanıyorum: Biri Türk aydınlarının birçoğunda derin kökleri olan kıfayetsizlik (yetersizlik) hissidir. İkincisi de, gerek aydınların gerekse halkın birçok unsurlarında Türk milletinin mukadderatını idare edenlere karşı mevcut olan itimat-sızlıktır (güvensizlik).” (Dölen, 2010, s. 243-244; Widmann, 2000, s.71 vd.)^[11] Schwartz, burada derin tarihsel köklere dayandırdığı bu yetersizlik duygusunu ve yönetici iradeye karşı güvensizliği, akademiye özgülenemeyen bir Türk aydını sosyo-patolojisi olarak karakterize etmektedir.

Akademia'nın yalnızca sosyolojik bünyesini esaslı biçimde zaafa uğratmakla kalmayıp, bunun yanı sıra, 'akademik aklı' ontolojik bir anlamsızlığa, filozofiden soyutlanmaya doğru savuran bir sosyo-patolojiye değinerek kimlik sorununun bir başka boyutuna da değinmiş olalım. Bu sorun, düşünsel derinliği, multidisipliner düşünümelliği, tümel düşünme, spekülasyon ve soyutlama becerisini ve imkanını yok eden 'vasatizm'dir. Söz konusu patolojik durum, sistemik bir yozlaşma ve yabancılaşmaya yol açmanın yanı sıra, akademik sızramaları inihibe edici (baskılayıcı) bir sosyal mekanizma da yaratmaktadır.

Nitekim Schopenhauer da bu tehlikeye (vasatizm) şu ifadelerle dikkat çekmiştir: “*vasatlık... tek başına var olmak için üstün nitelikleri örtbas etmeye, hatta yok etmeye ve kökünü kazıma-ya çabalar. Onu hiçbir sevecenlik, hiçbir iyilik duygusu zihinsel üstünlükle uzlaştıramaz. Dolayısıyla o iflah olmazdır ve hep öyle kalacaktır; ve asıl korkutucu olan çoğunluğu da kendi yanına almış olmasıdır.*” (Schopenhauer, 2008, s. 78-79).

Erdemler felsefesi açısından değerlendirildiğinde akademisyen kimliği özelinde, adalet, cesaret, ölçülülük ve bilgelik erdemlerini davranış ilkeleri olarak saptayabiliriz. Sosyo-psikolojik açıdan akademisyen kimliğini deformasyona uğratan doğrudan akademisyenin kişilik yapısı ile ilintili özel durumlar söz konusudur. Bunun yanı sıra, ilgili akademik bilginin piyasa değerine ve medyadaki pazar değerine vb. kriterlere bağlı biçimde akademisyenin akademik değerler/erdemler alanı ile bağını zayıflatan ya da koparan deformasyonlar ortaya çıkabiliyor. Bu noktada özellikle, 'bilgelik' erdeminin deformitesi olarak 'bilgiçlik' ve 'malumatfuruşluk' tespit edilebilir.

İçe Kapanma: Kapalı Toplum Psikoza

Dayandığı yasal çerçeveden, yapısal örgütlenme biçimine, tevarüs ettiği kültürel kalıplardan içinde bulunduğu siyasal bağlama kadar geniş yelpazede tebarüz eden bir çok değişken, akademik camiayı içe kapalı toplum yapısına mahkum etmiştir. Bu durum, merkezîyetçi yasal örgütlenmenin ürettiği içe kapanma halinin ya da kapalı toplum özelliği göstermenin önsel bağlamı gibi görünse de, sosyo-psikolojik bağlam da bu noktada göz önüne alınmalıdır. Böylesi bir durum, kapalı toplumların kendisini oto-kritiğe ve oto-kontrole tabi tutmasını imkansız kılacak bir alışkanlıklar topluluğu yaratır.

Söz konusu topluluk, yalıtık bir topluluğa ya da camiaya tekabül etmektedir. Öncelikle yerel bazda yerel paydaşlarına dönük rezervasyonu, sosyolojik bir yalıtılmışlığı (*tecerrüdü*) var eder. Bu yalıtılmışlık, yerelin dinamiklerine, gereksinimlerine ve duyarlılıklarına karşı bir içe kapanma ve 'soyutlanma psikoza' olarak ifade edilebilir. İkinci düzlemde, *akademia*'nın bilimselliğin olmazsa olmaz varlıksal ön koşulları olan, 'genellik, evrensellik, objektiflik' gibi unsurlarına karşı kayıtsızlık hali kaydedilebilir. Bu meyanda somut sosyolojik tutum, akademisyenin ilgili disiplinler alanda bilgisini, birikimini, tecrübesini sınavacak bilimsel zeminlerden kendisini soyutlamasıdır.

Uzmanlaşma Obsesyonu: *Akademia*'nın Figüratif Parçalanması

Üniversiter yapının bütünlüklü doğasına uygun biçimde akademinin *onto-episteme*'si üç temel işlev ile varlığını tezahür ettirmektedir. *Akademia*'da merkezi değer olarak 'bilgi', üç asli işlev üzerinden fonksiyonel bir örgütlenme ve kendini üretme zemini bulmaktadır. Üniversite kavramının *raison d'etre*'si olan bu bileşenler şunlardır; bilginin üretimi-bilginin öğretimi-bilginin sunum ve yayımı.

Sözünü etmiş olduğumuz bu üç temel işlev üzerinden tanımlanan modern akademik örgütlenmede, bilimsel alanların gittikçe atomizasyonuna yani uzmanlaşmaya tanık olunmaktadır. Uzmanlaşma, antikiteden moderniteye doğru evrilen felsefi düşünce ve bilim kuramları doğrultusunda, felsefenin bütünsel şematik kurgusunu yıkararak atomize olan özerk bilimsel alt-alanların üretimine denk düşen olguyu ifade etmektedir. Bilimsel düşünceyi mümkün kılacak tümelerin bilgisini, tikeller arasındaki sistematik kurguya imkan sağlayacak yetiyi temin edecek olan felsefenin kendi yurdundan sürgünlüğü, 'uzmanlaşma' kavramı üzerinden 'obsesif bir akademi sosyolojisi' var etmiştir.

[11] Dölen, E. (2010). *Türkiye üniversite tarihi - 5. Özerk üniversite dönemi (1946-1981)*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 243-244. Üniversite Reformu'nun ardından yaşanan tarihi süreçteki gelişme ve Prof. Dr. Philip Schwartz'la beraber gelen diğer yabancı öğretim üyelerinin katkısı için bkz., Widmann, H. (2000). *Atatürk ve Üniversite Reformu* (A. Kazancıgil ve S. Bozkurt, Çev.) İstanbul: Kabalet Yayinevi, s. 71 vd.

Ancak tarihsel bir saptama ile uzmanlaşma, ondokuzuncu yüzyılda Avrupa'da üniversite kavramının yeniden canlanması ile birlikte derinleşmiştir. Bu yüzyıla “bilginin disiplinlere ayrılması ve meslekleşmesi, yani yeni bilgi üretmek ve bilgi üretenleri yeniden üretmek üzere devamlılık gösteren kurumsal yapıların oluşturulması süreci damgasını vurmuştur. Farklı disiplinlerin kurulma sürecinin ardında yatan varsayım, sistemli araştırmanın gerçekliğin farklı alanlarında uzmanlaşmasını gerektirdiği yolundaki inançtı ve gerçeklik rasyonel olarak farklı bilgi kümelerine ayrıştırıldı.” (Gulbenkian Komisyonu, 2009, s. 16). Ancak gerçekliğin kümelendirilerek ayrıştırılması, kışkırtıcı biçimde uzmanlaşmayı ve buna bağlı olarak da akademik zihnin ontolojik ve epistemolojik anlamda parçalanmasını intaç etmiştir.

Akademia'nın kurumsal yapılanmasında kendinden menkul bir meşruiyet zemini yaratan uzmanlaşma ya da epistemik parçalanma bir sosyo-patolojik akademi kültürü yaratmıştır. Saltlıkla uzmanlık alanına dair bilgilenme-öğrenme sürecine odaklılık, akademisyenin bir ufuk daralmasına ya da yüzeyselliğe mahkumiyetine yol açmaktadır. Klasik üniversite kavramında epistemik bütünlük içinde üretilen/öğretilen genel kültür bilgisinin modern akademik kültürde zemin kaybına uğraması, tümelin bilgisinden yoksun akademik figürler yaratmıştır.

Nitekim Gasset, bu durumu tarihsel kesitini belirleyici biçimde şöylece dillendirmiştir: “*Medeniyet, sadece bir konuda bilgilenip başka her şeyden esas itibariyle habersiz kimsenin bayret verici kaba, aptalca ve saldırgan manzarasını görebilmek için 20. yüzyıl başlangıcını beklemek zorunda kaldı.*” (Gasset, 1998, s. 42) Yüzyılımıza da egemen olan bu parçalı zihinsel durum, bütüne dair bir düşünümü ve zihni varoluşsalığı imkansız kılmaktadır. Bu vasatta akademiye ve akademisyeni niteleyen temel karakteristik, genel kültür eksikliği olarak tezahür etmektedir.

Akademide Yönetim Sosyolojisi: Çarpıtılmış Hiyerarşik Hegemoni

Üniversitelerde akademik dokunun var ettiği ya da zorunlu kıldığı temel yapısal karakteristiklerin yapıbozumuna uğradığı en temel alanlardan birisini de akademinin yönetimi oluşturmaktadır. Yönetimin özü itibariyle taşımış olduğu belirleyici/biçimlendirici otoritenin, sahip olduğu yönetsel erkin yoğunluğuna ve bu erksel alana hükmeden öznenin akademik geleneği zorlayan kişisel niteliklerine kadar uzanan bir pratik çeşitliliği ile tezahür ettiği ifade edilebilir. Yasal çerçevede sunulan görev ve yetki alanının kullanımının, yöneticinin ya da yönetim pratiğinin kurucu-yönlendirici normatif aklını oluşturduğunda kuşku yoktur. Ancak, bu yönetsel tecrübenin akademik gelenek ve *akademia'nın* tarihi özsel değerleri ile örtüşük bir biçimde tezahür etmesinin, subjektif yönetsel tarz ile açıklanabilir olduğu kaydedilmelidir.

*Akademia'nın yönetsel yapılanması ve tecrübesinin yanında sözü edilen geleneksel değerler üzerine kurgulanmasının gerekliliği, bir idealiteyi ifade etmektedir. Söz konusu idealiteyi zorlayıcı temel etmenlerden birisi, üniversite yapı içerisinde yönetsel örgütlenmenin akademik ve merkezi idari örgütlenme biçiminde yapılandırılmasıdır. Bu ikili yönetsel yapılanma bir takım işleyiş sorunlarını kaçınılmaz biçimde beraberinde getirmektedir. Zira *akademia'nın* üretmiş olduğu geleneksel-kültürel değer alanı, kendine özgü homojen bir hiyerarşik yapılanmaya ve özgün bir sosyolojik gerçekliğe yaslanmaktadır. Söz konusu akademik dokuyu zedeleyici, harici tahakküm araçları doku uyumsuzluğuna yol açmaktadır.*

Bir diğer temel sorun, modern yükseköğretim kurumlarının temel felsefesinin öngördüğü bilim tasavvurunun bütünselliğinin göz ardı edilmesidir. Yerinde bir akademik yönetsel kurguda, Sosyal-Fen-Sağlık bilimleri üçlemesi arasındaki akademik dengenin gözetilmesi elzemdir. İdeal anlamda bilgi ekseninde örülen/örgütlenen üniversite kavramı bağlamında bu epistemik bütünlüğü temin edecek bir ‘yönetim stratejisi’ geliştirilmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda akademik birimlerin, mali anlamda üniversite bütçesine yapmış olduğu ‘katma değer’ veya başkaca ‘popüler değerler’ açısından bir değer sıralamasına tabi tutulması *akademia'nın* sosyo-patolojisi olarak kaydedilebilir.

Üniversitelerimizin kurumsal yapılarına sinmiş olan bu zihinsel parçalanma, bilgi tasavvurumuzda bir çatlama yol açmıştır. Üniversitenin epistemik bütünlüğü konusunda körelmiş bilinç, akademisyenlerin ait olduğu akademik birimi kendinden menkul bir değer alanına taşıma gayretkeşliğine yönelmektedir. Bunun sonucu olarak, bilimsel bilginin konusu olabilen her bir bilgi alanının biricikliği değil, mensubu olunan akademik birimin biricikliğine olan inanç egemen olmaktadır. Yükseköğretim kurumlarımızda bu inancın koşulsuz ve sorgusuz biçimde bir itikada (dogmatik bağlılığa) dönüştüğü en baskın alan ise Tıp alanıdır. Bu inancın belirlediği ‘mesleki dayanışma’ (ya da kolejyal tutuculuk), üniversite yönetiminin belirlenmesinde irrasyonel tercih ve eğilimlerin varlığını doğurmaktadır.

Üniversite tüzel kişiliğinin temsilcisi olan Rektörün yasal görev ve yetki açısından ‘bilimsel, idari ve iktisadi’ yönetsel alanları kuşatan kapsamlı bir sorumluluk alanı söz konusudur. Bu durum, üniversitelerde akademik örgütlenmenin yanı sıra Rektöre bağlı bir merkez yönetim örgütünü de gerekli kılmıştır. Sorumluluk alanı itibariyle oldukça geniş bir akademik-idari iş yükünün deruhte edilebilmesi, ilgili yasal düzenlemeler çerçevesinde yönetsel organizasyonun etkin kullanımını gerektirmektedir.

Merkez yönetim örgütünün, akademik birim yönetimleri ve akademisyenlerle olan ilişkilerinin tanzim ve sürdürülmesinde de bir zihinsel karmaşa söz konusudur. Akademinin kendine özgü karakteristiğinden ötürü klasik bürokratik yönetimdeki astlık-üstlük ilişkileri ve yönetsel hiyerarşide bir

çarpıtılmanın varlığından söz edebiliriz. Merkezi idari makamların, akademik birim ve akademisyenler üzerinde müte-hakkimâne bir tavır ve dil geliştirmesi *akademia*'nın özgün sosyolojik değerlerini zedelemektedir. Akademinin öz niteliği, teamülleri, değerleri üniversitede yönetsel algıyı ve pratiği belirleyici tek unsur olmalıdır. Bu yüzden akademik birim ve akademisyenlerle olan ilişkinin, 'protokol hiyerarşisi' ile belirlenmesi, sosyo-patolojik bir olgu olarak tespit edilebilir. Sonuç olarak *akademia*'nın yönetiminin bizatıhi akademik figürler eliyle yürütüldüğü (akademik rektör/dekan/müdür) yönetsel yapılanmalarda akademik öz-kültüre uygun biçimde eşitler arasında birinci (*primus inter pares*) ilkesi ya da anlayışı üniversite yönetimine egemen olmalıdır.

Sonuç Yerine

Türk yükseköğretimi örneklemeden *akademia*'nın sosyolojisine dair anlamlı bir kesitin belirlenmesi ve konunun çerçevelenmesinin güçlüğü ortadadır. Bu güçlüğe rağmen, kurum ve davranış sosyolojisi açısından belirli bir sınırlılık çerçevesinde *akademia*'nın potansiyel sosyo-dinamikleri ve sosyo-patolojilerine dair bir yorumsama yapılabilir. Ancak öncelikle, söz konusu sosyo-dinamikleri var eden gelenek ve kültürel zemin üzerinden *akademia* ve üniversite kavramlarına dair bir saptama/sorgulama yapılmalıdır. Bu sorgulama, ilgili kavramların ontolojik artalanına bir kapı aralamaktadır. Bu noktada temel kavram, *on-to-academicus* olarak nitelendirdiğimiz 'düşünmek' kavramıdır.

Bilimin üretim, aktarım ve öğretiminin tarihsel süreklilik içerisinde oluşan bir gelenek formu ile varlık bulduğunda kuşku yoktur. Söz konusu gelenek, düşünceyi, bilimsel aklı ve bu alanın figürlerini disipline eden bir vasattır. Bu vasatta, bilimsel üretimi olanaklı kılacak olan bilimsel komünite biçimlenir.

Akademia'yı kendi özgül tarihsel arka planında esir alan tekil ya da yaygın sosyo-patolojik sorunlar/bunalımlar, sosyolojik yorumsama açısından oldukça zengin bir materyal oluşturmaktadır. Bu meyanda, özünde ontolojik bir sorunsal olan kimlik bunalımı, kurumsal yapılanma ve kültür açısından kapalı toplum yapısı, uzmanlaşma obsesyonu gibi konular oldukça verimli bir sosyo-psikolojik analiz imkanı yaratmaktadır.

Kaynaklar

- Aristoteles (2010). *Metafizik* (A. Arslan, Çev.) İstanbul: Sosyal Yayınları.
Arslan, H. (1992). *Epistemik cemaat. Bir bilim sosyolojisi denemesi*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
Descartes, R. (2010). *Metot üzerine konuşma* (A. Altınörs, Çev.) İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
Dölen E. (2010). *Türkiye üniversite tarihi - 5. Özerk üniversite dönemi (1946-1981)*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
Evans, G. R. (2007). *Akademisyenler ve gerçek dünya* (E. Kılıç, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
Gasset J. O. Y. (1998). *Üniversitenin misyonu* (N. G. Işık, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Goethe, (2012). *Faust* (İ. Cankorel, Çev.) İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
Gökberk, M. (1996). *Felsefe tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
Gulbenkian Komisyonu. (2009). *Sosyal bilimlere açın. Sosyal bilimlerin yeniden yapılanması üzerine rapor* (Ş. Tekeli, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
Günay, D. ve Kılıç, M. (2011). Cumhuriyet Dönemi Türk Yükseköğretiminde rektör seçimi ve atamaları. *Yükseköğretim Dergisi*, 1(1), 34-44.
Habermas, J. (1997). *Kamusal alanın yapısal dönüşümü* (T. Bora ve M. Sancar, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
Heidegger, M. (2009). *Düşünmek ne demektir?* (R. Şentürk, Çev.) İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
Heidegger, M. (1997). *Tekniğe yönelik soru* (D. Özlem, Çev.) İstanbul: Afa Yayınları.
Herakleitos (2009). *Fragmanlar* (C. Çakmak, Çev.) İstanbul: Kabcacı Yayınevi.
Jacoby, R. (1987). *The last intellectuals: American culture in the age of academe*. New York: Basic Books.
Kuhn, T. S. (1995). *Bilimsel devrimlerin yapısı* (N. Kuyaş, Çev.) İstanbul: Alan Yayıncılık.
Lipset, S. M., and Basu, A. (2012). Intellectual types and political roles. In L. A. Coser (Ed.), *The idea of social structure* (pp. 433-468). Piscataway, NJ: Transaction Publishers.
Lively, J. (Ed.) (1965). *The works of Joseph Demaistre*. London: George Allen & Unwin Publisher.
Mafia, M. (1961). What is the intelligentsia? In R. Pipes (Ed.), *The Russian intelligentsia* (p. 5). New York: Columbia University Press.
Maqdisi, G. (2012). *Ortaçağ'da yükseköğretim* (A. H. Çavuşoğlu ve T. Başoğlu, Çev.) İstanbul: Klasik Yayınları.
Nietzsche, F. (2012). *Putların alacakaranlığı* (M. Tüzel, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
Platon (2006). *Devlet* (S. Eyüboğlu ve M. A. Cimcoz, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
Polanyi, M. (1998). *The logic of liberty: Reflections and rejoinders*. London: Routledge.
Popper, K. R. (2000). *Açık toplum ve düşmanları I-II* (H. Rızatepe, Çev.) İstanbul: Remzi Kitabevi.
Popper, K. R. (2012). *Bilimsel araştırmanın mantığı* (İ. Aka ve İ. Turan, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
Said, E. (1995). *Entelektüel* (T. Birkan, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
Salmi, J. (2009). *The challenge of establishing world-class universities*. Washington: The World Bank.
Schopenhauer, A. (2008). *Üniversiteler ve felsefe* (A. Aydoğan, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.
Tekeli, İ. (2003). *Eğitim üzerine düşünmek*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
Tekeli, İ. (2010). *Tarihsel bağlamı içinde Türkiye'de yükseköğretimin ve YÖK'ün tarihi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
Tekeli, İ. (2012). Yükseköğretim'de yeniden düzenleme arayışlarının nasıl temellendirilebileceği üzerine. *Bülent Ecevit Üniversitesi Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 2(Özel Sayı 1), 6-10.
Türkdoğan, O. (1987). *Ziya Gökalp sosyolojisinin temel ilkeleri*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
Widmann, H. (2000). *Atatürk ve Üniversite Reformu*. İstanbul: Kabcacı Yayınevi.
Yurdakul, İ. (2008). *Osmanlı İlimiye Merkez Teşkilatı'nda reform (1826-1876)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
Weber, A. (1993). *Felsefe tarihi* (H. V. Eralp, Çev.) İstanbul: Sosyal Yayınları.